

پیامدهای جنگ روسیه و اوکراین در حوزه انرژی و اهمیت ژئوپلیتیکی ایران

افسانه حق‌بین^۱

منوچهر انصاری^۲

چکیده

وقوع حمله روسیه به اوکراین در فوریه سال ۲۰۲۲ میلادی، علاوه بر آسیب رساندن به اقتصاد اوکراین، موجب تحت فشار قرار گرفتن روسیه و کشورهای اروپایی در زمینه تجارت گاز به دلیل از دست دادن شریک تجاری عمده گردیده است. این پژوهش در پی پاسخ به دو سوال اساسی است: ۱- جنگ میان روسیه و اوکراین چه تاثیری بر ایالات متحده آمریکا و اتحادیه اروپا در حوزه انرژی داشته است؟ ۲- آیا این جنگ بر جایگاه ایران در حوزه انرژی در بازارهای جهانی تاثیرگذار خواهد بود؟ این پژوهش به روش مروری-روایتی انجام شده است. وقایع و تحولات صورت گرفته پس از اقدام روسیه در کاهش قابل توجه حجم گاز انتقالی به اروپا تاکنون نشان دهنده از دست رفتن تدریجی جایگاه سابق اوکراین، روسیه و اتحادیه اروپا در بازارهای جهانی و وابستگی روزافزون کشورهای اروپایی به ایالات متحده آمریکا در تامین انرژی مورد نیاز خود می باشد. در صورت خودداری کشورهای اروپایی از همکاری های تجاری گسترده با کشورهای دارنده منابع عظیم نفت و گاز مانند ایران، علاوه بر تشدید وابستگی آن ها به ایالات متحده آمریکا، آن ها را از دستیابی به منابع انرژی ارزان تر محروم می نماید.

واژگان کلیدی:

روسیه، اوکراین، اروپا، انرژی، ایران.

درجه مقاله: علمی - پژوهشی

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۱/۲۸

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۲/۰۵

^۱ دانشجوی دکتری دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، جمهوری اسلامی ایران. afsaneh.haghbin@ut.ac.ir

^۲ نویسنده مسئول و دانشیار دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، جمهوری اسلامی ایران. mansari@ut.ac.ir

مقدمه

روسیه طی سال‌ها تأمین‌کننده بخش عمده انرژی اتحادیه اروپا به شمار آمده است، اما همراه با بالاگرفتن تنش‌ها و درگیری‌های سیاسی با غرب بر سر مسئله اوکراین، تقریباً از اواسط سال ۲۰۲۲ میلادی اقدام به کاهش صدور گاز نموده که این امر اروپایی‌ها را دچار چالش‌ها و مشکلات عدیده‌ای نظیر افزایش قیمت برق و گاز در بخش‌های تجاری و خانگی و پایین آوردن میزان تقاضا و مصرف در بخش‌های مذکور، انتقال برخی واحدهای تجاری به خارج از اروپا و اقدام به خرید گسترده انرژی مورد نیاز از ایالات متحده آمریکا و تبدیل شدن آن به جایگزین روسیه جهت تأمین نیازهای عمده گازی کشورهای اروپایی و نیز در برخی موارد، افزایش میزان تقاضا و خرید انرژی از نروژ و یا کشورهای ثالث جهت دسترسی به منابع انرژی سایر کشورهای دارنده منابع مذکور و راه‌اندازی پایانه‌های گاز طبیعی مایع شده^۱ نموده است. در خصوص میزان وابستگی متقابل روسیه و اتحادیه اروپا و این مسئله که کدام یک از طرفین به واسطه نفوذ و قدرت بیشتر در بازارهای جهانی در عرصه تجارت بین الملل سهم بیشتری در بخش‌های مصرف، عرضه و زنجیره تأمین دارد، میان محققین و پژوهش‌گران اختلاف نظر وجود داشته است. بسیار محتمل است که در پی بالا گرفتن این درگیری‌ها و همچنین اقدام کشورهای اروپایی جهت کاهش وابستگی زیاد به ایالات متحده آمریکا در حوزه انرژی، جایگاه ایران به لحاظ دارا بودن ذخایر عظیم انرژی نفت و گاز و فروش آن در قیمت نازل‌تر (نسبت به سایر صادرکنندگان منابع سوخت‌های فسیلی) و نیز موقعیت ژئوپلیتیک آن در خاورمیانه، از دو جنبه صادرات انرژی و انتقال گاز به اروپا در بازارهای جهانی به خصوص برای کشورهای اروپایی در حوزه تأمین انرژی اهمیت یابد.

این پژوهش در پی یافتن بینشی در خصوص تأثیر جنگ روسیه و اوکراین بر اوضاع اقتصادی و تجارت خارجی ایالات متحده آمریکا و اتحادیه اروپا از بعد مسئله انرژی و تغییر جایگاه ایران در بازارهای جهانی به روش مروری - روایتی است. مقاله حاضر ابتدا به بررسی پیشینه پژوهش و سپس به ترتیب به سیر شروع درگیری‌ها میان روسیه و اوکراین و تأثیر آن بر اقتصاد جهانی، از جمله ایران می‌پردازد. در انتها نیز نتیجه‌گیری ارائه می‌شود.

پیشینه پژوهش. طی سال‌های اخیر، در خصوص جنگ میان روسیه و اوکراین و به تبع آن تنش‌های میان روسیه و غرب در میان محققان و صاحب‌نظران این حوزه اختلاف نظر وجود داشته است. طبق دیدگاه مارکوس (Markus, 2022)، وابستگی متقابل میان روسیه و

^۱. Liquefied Natural Gas (LNG).

اتحادیه اروپا از نوع نامتقارن به نفع اتحادیه اروپا است. وی در مقاله خود بیان کرد که حمله روسیه به اوکراین می‌تواند عواقب و تبعات منفی بسیاری برای روسیه به همراه داشته باشد که در نهایت منجر به انزوای روسیه و کاهش نفوذ و قدرت آن در عرصه تجارت جهانی می‌شود. به عقیده وی بیشتر کالاهای با کیفیت و اقلام وارداتی با تکنولوژی بالا و پیشرفته به روسیه از طریق اتحادیه اروپا (۴۵٪)، ایالات متحده آمریکا (۲۱٪) و چین (۱۱٪) تأمین شده است و چنانچه روسیه عمده طرف‌های تجاری خود را که عضو ناتو هستند، از دست بدهد، وابستگی بالایی به چین در تأمین نیازهای خود و به‌ویژه در حوزه فناوری پیدا خواهد کرد، درحالی‌که چین به لحاظ فنی، توان تکنولوژیکی بالایی جهت تأمین کلیه نیازهای فناورانه روسیه ندارد. وی همچنین اذعان داشت که در پی تداوم نزاع روسیه و اوکراین، روسیه در حوزه نیروی کار ماهر و متخصص با کمبود مواجه خواهد شد چرا که حدود ۲۰۰،۰۰۰ نیروی کار روسی که شامل نیروی کار جوان و تحصیل‌کرده در حوزه فناوری بوده‌اند، اقدام به ترک روسیه کرده‌اند که به اعتقاد وی این امر موجب شکل‌گیری اختلالات در زنجیره عرضه نیروی کار متخصص و نخبه و کاهش دستیابی به فناوری پیشرفته و در نهایت منجر به کاهش نفوذ و قدرت رقابتی روسیه در عرصه تجارت جهانی خواهد شد. وی همچنین بیان نمود که اروپا به جهت برخورداری از انرژی مورد نیاز و کاهش وابستگی به روسیه در این حوزه می‌تواند به سمت مصرف انرژی‌های تجدیدپذیر و ایجاد تأسیسات گاز طبیعی مایع شده، برود.

البته ادعای مارکوس (Markus, 2022) در خصوص وابستگی بیشتر روسیه به داشتن مراودات تجاری با اتحادیه اروپا به دلیل عدم توانایی اتحادیه اروپا در جایگزینی سریع انرژی‌های تجدیدپذیر و احداث پایانه‌های گاز طبیعی مایع شده قابل رد است چرا که ایجاد تأسیسات مربوط به انرژی‌های تجدیدپذیر و جایگزینی کامل آن به جای نفت و گاز نیازمند انجام هزینه‌ها و سرمایه‌گذاری‌های سنگین در این حوزه است که در کنار آسیب‌ها و فشارهای اقتصادی ناشی از جنگ میان روسیه و اوکراین بر اقتصاد این کشورها مانند افزایش قیمت اقلام وارداتی از روسیه و بالارفتن تورم، توجیه اقتصادی مناسبی در مقاله مارکوس (Markus, 2022) برای آن آورده نشده است. به‌علاوه جایگزینی مصرف انرژی‌های تجدیدپذیر به جای گاز متعارف مستلزم صرف هزینه‌های بیشتری نسبت به گاز و سوخت‌های فسیلی است (دیباوند، ۱۳۹۴: ۵۴-۵۳). گاز طبیعی در گروه منابع انرژی ارزان دسته‌بندی می‌شود (دیباوند،

۱۳۹۴:۵۳) و پیش‌بینی می‌شود که تا سال ۲۰۴۰ مصرف آن رشد باید و به مرز ۵.۳ تریلیون مترمکعب برسد (دیبانود، ۱۳۹۴:۵۴).

برخی دیگر از محققین نظیر میلوو، کوبرن و دانچنکو (Milov, Coburn & Danchenko) (صبایان و رسولی، ۱۴۰۰:۱۸۳) و درج (۱۴۰۱)، عدم تقارن در میزان وابستگی تجاری میان روسیه و اتحادیه اروپا را به نفع روسیه دانستند. میلوو و همکاران (صبایان و رسولی، ۱۴۰۰:۱۸۳)، حیاتی بودن و ضرورت مسئله انرژی برای اتحادیه اروپا که بخش عمده انرژی مصرفی در کشورهای عضو آن از بخش صادرات انرژی روسیه به اروپا تأمین شده است را عامل نیاز و وابستگی بیشتر اروپایی‌ها به ادامه روند تعاملات تجاری با روسیه در حوزه انرژی دانسته‌اند. به عقیده درج (۱۴۰۱)، در صورت اعمال تحریم‌های اقتصادی از سوی غرب علیه روسیه، گرچه اقتصاد روسیه از آن متأثر می‌شود؛ اما غرب را نیز در زمینه‌های اقتصادی و تجاری با مشکلات عدیده‌ای همچون بالارفتن تورم، گرایش خانوارها به کاهش مصرف به دلیل افزایش قیمت اقلامی همچون انرژی، گندم و مواد معدنی، اختلال در بخش عرضه و زنجیره تأمین، افزایش پرداختی‌های مربوط به آب و برق مصرفی، ایجاد فضای نااطمینانی و در نتیجه کاهش سرمایه‌گذاری و نوسانات سهام در سطح جهانی به‌خصوص در اروپا و آمریکا مواجه خواهد کرد چرا که بخش عمده واردات غربی‌ها طی دهه‌های اخیر از بخش صادرات روسیه و اوکراین تأمین گردیده است. طبق یافته‌های حاصل از مطالعات ارهان (Orhan:2022)، جنگ میان روسیه و اوکراین سبب افزایش سریع قیمت‌های جهانی در بخش فرآورده‌ها و اقلام ضروری نظیر مواد غذایی و انرژی در بازارهای جهانی گردیده و در صورت تداوم، از سه بعد ۱. تحریم‌های مالی؛ ۲. افزایش قیمت فرآورده‌ها و کالاها، و؛ ۳. ایجاد اختلالات در زنجیره عرضه، بر اقتصاد جهانی اثر می‌گذارد.

حال به جز دو دیدگاه مذکور که وابستگی تجاری دو طرف روسیه و غرب (با محوریت اتحادیه اروپا) را نوعی وابستگی غیرمتقارن می‌دانستند، دیدگاه سومی هم وجود دارد که وابستگی تجاری مذکور را متقارن دانسته است. به عقیده صبایان و رسولی (۱۴۰۰) به علت مجاورت جغرافیایی روسیه و اروپا و به دلیل وجود ذخایر عظیم انرژی در روسیه و نیز به علت کمبود انرژی در اروپا به‌گونه‌ای که بخش اعظم انرژی روسیه طی سالیان اخیر توسط کشورهای اروپایی مصرف شده است، هر دو طرف وابستگی متقابلی در عرصه تجارت جهانی به‌ویژه در حوزه انرژی به یکدیگر دارند.

از میان مطالعات و منابع موجود در این حوزه، در خصوص نحوه تأثیرپذیری جایگاه ایران از جنگ میان روسیه و اوکراین از بعد انرژی منبعی به دست نیامده است. برخی منابع بررسی شده در مورد ایران در مجموع حدود شش منبع از ۴۱ منبع مورد استفاده در این مطالعه بودند؛ منابع مذکور تنها به ابعاد امکان جایگزینی ایران به جای روسیه جهت تامین نیازهای کشورهای اروپایی در حوزه انرژی و یا امکان انتقال گاز از ایران و یا با عبور از ایران به عنوان یک مسیر ترانزیتی گازی به اروپا پرداخته بودند که در این پژوهش از آن ها استفاده شده است.

روش تحقیق. این پژوهش بر اساس روش مروری - روایتی انجام شده است؛ بدین منظور، مقالاتی از پایگاه‌های اطلاعاتی بزرگی که در دنیای آکادمیک شناخته شده هستند، انتخاب شده‌اند که شامل: SID، Google Scholar، ScienceDirect International Energy Agency (IEA)، Spiegel، World Bank، International Monetary Fund (IMF) و وبسایت مجله Forbes هستند. در این پژوهش کلیدواژه‌ها و عباراتی همچون «جنگ میان روسیه و اوکراین»، «اهمیت ژئوپلیتیکی اوکراین برای غرب»، «تأثیر مناقشات میان روسیه و اوکراین بر تجارت بین‌الملل»، «بحران میان روسیه و اوکراین و تأثیر آن بر اقتصاد آمریکا»، «روابط میان اوکراین و اتحادیه اروپا»، «انتقال گاز ایران به اروپا»، «تأثیر جنگ روسیه و اوکراین بر ایران» و «روابط تجاری میان روسیه و اتحادیه اروپا» به زبان فارسی و «Ukraine and Russia's war»، «Ukraine and Russia's war impact on international trade»، «Iran's gas transmission to Europe» و «NATO and Ukraine relations» و «Ukraine and EU» به زبان انگلیسی مورد جستجو قرار گرفتند. در مجموع از کل منابع بررسی شده (۵۶ منبع)، ۴۳ منبع متناسب با موضوع پژوهش مورد استفاده و تحلیل قرار گرفتند.

۱. سیر درگیری‌ها میان روسیه و اوکراین و بررسی تبعات

بنا بر عقیده برخی از محققان، اوکراین عرصه بروز جنگ میان قدرت‌های بزرگ دنیا همچون ایالات متحده آمریکا و اتحادیه اروپا با روسیه است (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۳). در سال ۲۰۱۴ کریمه به روسیه پیوست (دفتر مطالعات سیاسی، ۱۳۹۳، ۱۵). نزاع بین روسیه و اوکراین از سال ۲۰۱۴ میلادی موجب پایان دادن به سه توافق همکاری اقتصادی در کشورهای مستقل مشترک المنافع^۱ از سوی اوکراین گردید (Starostina, Bilovodska, Nagachevska, Derbenova & Pashchuk, 2021: 2). این توافقات شامل توافقات بین

^۱. Common-Wealth of Independent States (CIS).

منطقه ای و بین کشوری در حوزه تبادل اطلاعات و داده در زمینه فعالیت‌های اقتصادی خارجی و توافق در زمینه همکاری های اقتصادی خارجی بودند (Starostina et al., 2021: 2)؛ بنابراین می‌توان گفت که درگیری میان روسیه و اوکراین در سال ۲۰۱۴ بر اوضاع تجاری و اقتصادی کشور اوکراین تاثیر به‌سزایی گذاشته است. از سوی دیگر، غرب نیز در این درگیری‌ها مداخله کرده و در پی حمایت از اوکراین در مقابل روسیه برآمده است (میرطاهر، ۱۳۹۳: ۲). با شروع تنش‌ها در اوکراین، نزاع و درگیری میان ناتو و روسیه آغاز شد (میرطاهر، ۱۳۹۳: ۲).

در پی وقوع و ادامه تنش‌ها میان اوکراین و روسیه، ناتو در پی افزایش قدرت خود در منطقه اوراسیا برآمد و در چنین شرایطی ایالات متحده آمریکا در دوران ریاست‌جمهوری باراک اوباما خواستار افزایش بودجه نظامی کشورهای عضو ناتو شد (میرطاهر، ۱۳۹۳: ۲۱-۲۰). روسیه همواره با گسترش ناتو به سمت حوزه منطقه‌ای خود مخالف بوده است و این عامل را تلاش غرب و به‌ویژه ایالات متحده آمریکا در راستای گسترش نفوذ و قدرت منطقه‌ای خود در اوراسیا و همچنین تضعیف روسیه در بازارهای جهانی از طریق جذب و اتحاد با کشورهای اروپای شرقی و مرکزی می‌داند و این در حالی است که ناتو هدف خود را توسعه صلح و شکوفایی در کل اروپا اعلام کرده است (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۳). بنابراین می‌توان گفت که پیدایش این تنش‌ها و درگیری‌های سیاسی میان روسیه و اوکراین به یک بحران سیاسی، نظامی و اقتصادی میان روسیه و غرب (ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و کشورهای عضو ناتو) تبدیل شده است (میرطاهر، ۱۳۹۳: ۱-۳).

تا سال ۲۰۲۲ میلادی، روسیه در زمره تولیدکنندگان و تامین‌کنندگان عمده در حوزه های نفت، گاز طبیعی، زغال سنگ و اوکراین نیز در زمره تامین‌کنندگان عمده محصولات کشاورزی در بازارهای جهانی به شمار آمده اند (Mbah and Wasum, 2022: 145-146; Strubenhoff, 2022: 4). روسیه رتبه اول در زمینه تولید گاز طبیعی، رتبه دوم در تولید زغال سنگ طبیعی، رتبه سوم در تولید نفت خام و رتبه چهارم در تولید انرژی هسته‌ای در جهان را دارا بوده است (درج، ۱۴۰۱: ۴۵). اوکراین نیز از جمله بزرگترین تامین‌کنندگان محصولات کشاورزی و بویژه غلات در بازارهای جهانی بوده است (Strubenhoff, 2022: 4) و به علت قرار گرفتن در کنار دریای سیاه، به عنوان مرکز حمل و نقل خطوط انتقال انرژی از جنوب به شمال و از شرق به غرب به شمار آمده است (پولادی، یوسفی، اکبرزاده و کریمی فرد، ۱۳۹۹: ۲۲۴).

در حوزه تأمین انرژی، اوکراین به جهت برخوردار بودن از ذخایر گاز شیل، رتبه چهارم را پس از کشورهای روسیه، لهستان و فرانسه در جهان دارا بوده است و توانسته است تولیدات تجاری گسترده‌ای در این حوزه داشته باشد (Zachmann & Naumenko, 2014: 13)؛ در مقابل، روسیه در حوزه ذخایر گازی رتبه اول و در حوزه ذخایر نفتی رتبه سوم را در جهان دارا بوده و بخش عمده‌ای از بازار مصرفی انرژی جهان به‌ویژه اتحادیه اروپا را تأمین نموده است (صباغیان و رسولی، ۱۴۰۰: ۱۸۱). البته روسیه نه تنها عامل کلیدی و اساسی در زنجیره تأمین گاز طبیعی و نفت در بازارهای جهانی به شمار آمده است، بلکه تا سال ۲۰۲۲ صادرکننده بخش عظیمی از انرژی به اروپا نیز بوده است (درج، ۱۴۰۱: ۵۱). همچنین در ارتباطات تجاری با اوکراین در حوزه انرژی نیز روسیه از مدت‌ها قبل با ایجاد خطوط لوله انتقال گاز نورد استریم ۱ و ۲^۱، و همچنین خط لوله ترانزیتی سوئاستریم^۲ سعی در حذف جایگاه ترانزیتی اوکراین در انتقال گاز خود داشت (Zachmann & Naumenko, 2014: 3-4)؛ این اقدامات روسیه نشان دهنده تلاش‌های وسیع آن در راستای حذف نقش ترانزیتی اوکراین در نقل و انتقالات انرژی در حوزه منطقه‌ای پیرامون خود و همچنین کاهش تعاملات تجاری با اوکراین و اتحادیه اروپا در حوزه انرژی است.

روسیه طی سال‌ها تأمین‌کننده بخش عمده انرژی اتحادیه اروپا بوده است، اما همراه با بالاگرفتن تنش‌ها و درگیری‌های سیاسی با غرب بر سر مسئله اوکراین، تقریباً از اواسط سال ۲۰۲۲ میلادی اقدام به کاهش صدور گاز نموده است (Zettelmeyer, Tagliapietra, 2022: 29). روسیه پس از قطع همکاری‌های تجاری گسترده با اتحادیه اروپا در حوزه انرژی، عرضه نفت خود به سایر کشورها نظیر هند و چین را با اعمال تخفیفات بسیار و پایین آوردن آن تا سطح قیمت‌های نفت برنت آغاز نموده است، اما کاهش حجم تولیدات گاز در روسیه (International Monetary Fund, 2023)، حاکی از ناتوانی روسیه در یافتن بازار مصرفی عمده و جایگزین کشورهای اروپایی جهت صادرات ذخایر انرژی تحت تملک خود است.

بر اساس یک توافق ترانزیتی، روسیه اقدام به انتقال گاز به اروپا از مسیر اوکراین و ترکیه از طریق خط لوله ترک - استریم تا اواخر سال ۲۰۲۴ میلادی کرده است که البته میزان گاز انتقالی بسیار کمتر از حجم گاز انتقالی از روسیه به کشورهای اروپایی در سال‌های پیش از سال ۲۰۲۲ میلادی می‌باشد (Kardaś, 2023). کاهش حجم گاز انتقالی به اروپا توسط

^۱. Nord-Stream 1,2.

^۲. South-Stream.

روسیه در سال ۲۰۲۲ میلادی و از دست دادن بخش عظیمی از بازار مصرفی کشورهای اروپایی در حوزه تامین گاز، شرکت گازپروم روسی را وادار به کاهش حجم گاز تولیدی تا حدود ۲۰٪ به صورت سالانه نموده است (Kardaś, 2023)، از سوی دیگر، آمارها و شواهد نشان دهنده فضای ناامنی انرژی در اتحادیه اروپا از پس از تشدید کشمکش‌ها با روسیه و اقدام روسیه در کاهش انتقال گاز به اروپا به علت کاهش مصرف و تقاضای انرژی در کشورهای اروپایی است.

۲. تأثیر جنگ میان روسیه و اوکراین بر کشورهای اروپایی و ایالات متحده آمریکا

رقابت و درگیری‌های سیاسی میان روسیه و ایالات متحده آمریکا طی سال‌های اخیر به علل مختلفی همچون گرایش آمریکا به گسترش نفوذ و سلطه خود در مناطق پیرامونی روسیه مانند اوکراین، اهمیت زیاد اوکراین از بعد ژئوپلیتیکی و برخورداری از خطوط ترانزیتی انتقال انرژی، مستقر شدن سامانه دفاع موشکی آمریکا و گسترش نفوذ ناتو در شرق اروپا و همچنین مسئله هسته‌ای ایران و کره شمالی بوده است (نونژاد و کریمی، ۱۳۹۷: ۱۴۶).

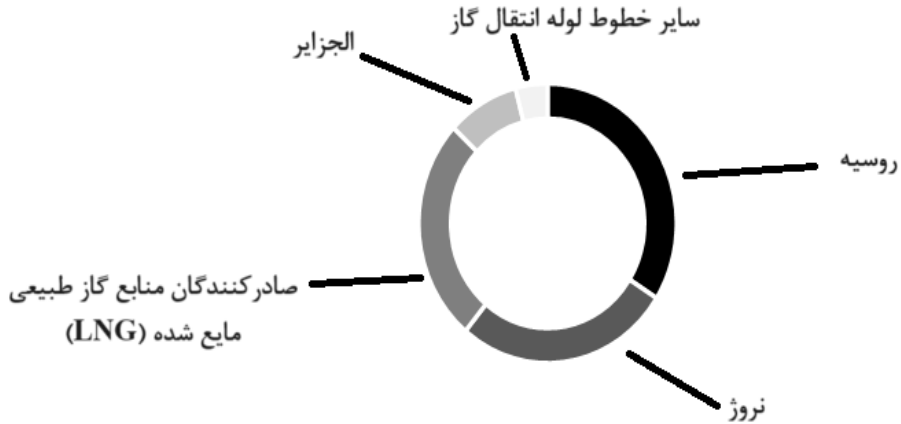
به عقیده درج (۱۴۰۱)، با وجود اینکه ایالات متحده آمریکا تاکنون سهم اندکی از صادرات روسیه در حوزه مواد غذایی و نفت را در مقایسه با کشورهای عضو اتحادیه اروپا به خود اختصاص داده است و نیز با توجه به فاصله بسیار زیاد با روسیه از بعد جغرافیایی، اقتصاد آن تحت تأثیر بحران سیاسی پیش آمده میان روسیه و اوکراین می‌تواند تا حدودی تضعیف گردد. علل و عوامل آسیب‌پذیری اقتصاد آمریکا به علت تنش‌های سیاسی میان اوکراین و روسیه عبارتند از: ۱. مرتبط بودن بازارهای مالی در عرصه اقتصاد جهانی به یکدیگر؛ ۲. افزایش قیمت نفت و مواد غذایی در سراسر دنیا به علت درگیری‌های سیاسی میان روسیه و اوکراین و در نتیجه بالا رفتن تورم؛ ۳. کمبود در بخش عرضه کالا به دلیل وقوع جنگ و به دنبال آن افزایش موقتی قیمت‌ها در حوزه مواد غذایی و کالاهای مصرفی؛ ۴. گرایش مردم ایالات متحده آمریکا به کاهش مصرف در سایر حوزه‌های اقتصادی به علت بالا رفتن تورم و افزایش سطح عمومی قیمت‌ها در اثر تشدید یافتن مناقشات میان روسیه و اوکراین و در نهایت ایجاد اختلال در برنامه‌های فدرال رزرو جهت افزایش نرخ بهره و؛ ۵. افزایش ناگهانی قیمت گندم در سراسر جهان به علت کمبود مواد اولیه مورد نیاز در تولید محصولات کشاورزی که توسط روسیه در مقادیر زیادی تولید می‌شد نظیر پتاس که یکی از عناصر مهم و اساسی در تهیه و تولید کودهای شیمیایی به شمار می‌رود (درج، ۱۴۰۱: ۵۰-۴۸).

از بعد تأثیر درگیری‌های مذکور بر کشورهای اروپایی نیز انتظار می‌رفت که با اوج‌گرفتن درگیری میان روسیه و اوکراین اقتصاد کشورهای اروپایی در پی ادامه جنگ هم به جهت وابستگی بسیار بالا به واردات انرژی از روسیه و هم به دلیل افزایش قیمت گاز، نفت و زغال‌سنگ در بازارهای جهانی به شدت تحت تأثیر قرار بگیرد و موجب ایجاد نگرانی‌هایی در حوزه تأمین انرژی گردد (درج، ۱۴۰۱: ۵۱). روسیه از سال ۲۰۲۲ میلادی از انتقال حجم عمده گاز به اروپا خودداری نموده است (International Monetary Fund (IMF), 2022)؛ این امر تا حدودی موجب مختل شدن فعالیت‌های صنعتی و تجاری کشورهای اروپایی، برقراری محدودیت‌ها از سوی مقامات اروپایی برای موسسات و واحدهای تجاری در مصرف انرژی و برق جهت حل بحران امنیت انرژی و کمبود گاز و نقل مکان برخی از شرکت‌های اروپایی به خارج از اروپا و تحت فشار قرار گرفتن آنها برای خرید بخش عمده انرژی مورد نیاز به‌ویژه گاز از ایالات متحده آمریکا در قیمت‌هایی بسیار بالاتر از قیمت گاز روسیه شده است (McMahon, 2022).

شکل‌های شماره (۱) و (۲) عرضه کنندگان اصلی و برآوردهای مربوط به درآمدهای حاصل از صادرات گاز طبیعی به اتحادیه اروپا را توسط عرضه کنندگان کلیدی در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ میلادی نشان می‌دهند. همانطور که در تصاویر زیر قابل مشاهده است، در سال ۲۰۲۱ میلادی، بترتیب روسیه (۳۴٪)، نروژ (۲۷٪)، صادرکنندگان منابع گاز طبیعی مایع شده (۲۶٪)، الجزایر (۹٪) و سایر خطوط لوله انتقال گاز (۴٪)، بیشترین عایدی حاصل از صادرات گاز طبیعی به اتحادیه اروپا را کسب نموده‌اند. طبق شکل شماره (۲)، در سال ۲۰۲۲ میلادی، ابتدا صادرکنندگان منابع گاز طبیعی مایع شده (۳۱٪) و سپس با اختلاف بسیار کمی نروژ (۲۹٪) بیشترین میزان عایدی‌های حاصل از صادرات گاز طبیعی به اتحادیه اروپا را به خود اختصاص داده‌اند، سپس به‌ترتیب روسیه (۲۴٪)، سایر خطوط لوله انتقال گاز طبیعی (۱۱٪) و الجزایر (۵٪) بیشترین میزان درآمدهای حاصل از صدور گاز طبیعی به اتحادیه اروپا را از آن خود کردند.

شکل شماره (۱). درآمدهای صادراتی حاصل از صدور گاز طبیعی به اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۱ میلادی توسط عرضه کنندگان اصلی (بر حسب دلار ایالات متحده آمریکا)

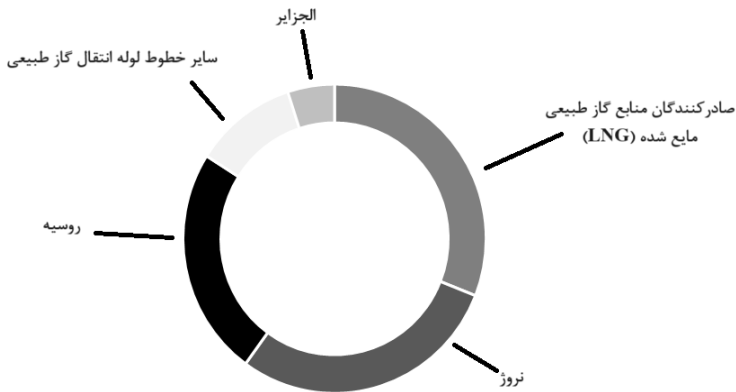
مجموع: ۱۲۰ میلیارد دلار آمریکا

Source: Export Revenues by Key Natural Gas Suppliers to the European Union, 2021 Estimates, 2023

شکل شماره (۲). درآمدهای صادراتی حاصل از صدور گاز طبیعی به اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۲ میلادی توسط عرضه کنندگان اصلی (بر حسب دلار ایالات متحده آمریکا)

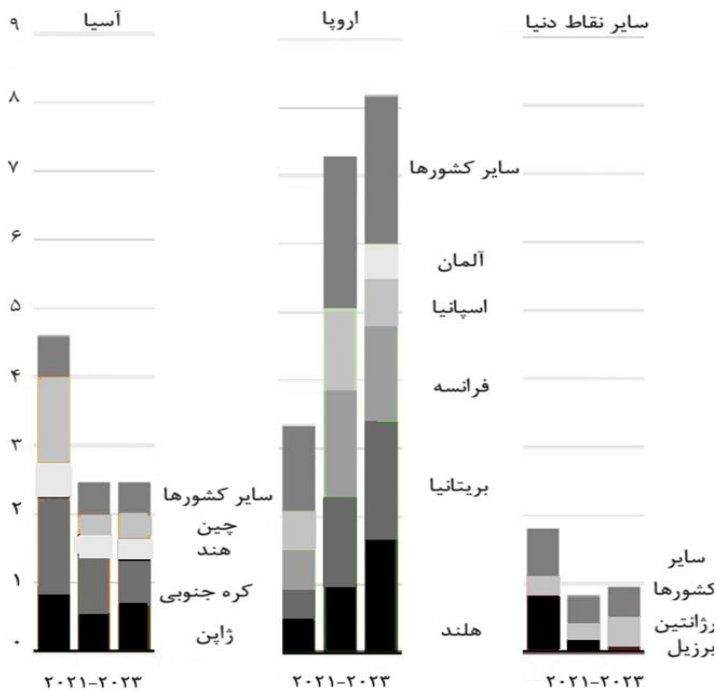
مجموع: ۳۹۰ میلیارد دلار آمریکا

Source: Export Revenues by Key Natural Gas Suppliers to the European Union, 2022 Estimates, 2023

با اقدام روسیه در کاهش حجم قابل توجه گاز انتقالی به اروپا، کشورهای اروپایی به طور عمده به خرید و انتقال گاز طبیعی از ایالات متحده و خرید گاز طبیعی مایع شده آن پرداخته‌اند؛ در نتیجه، ایالات متحده توانسته است تاکنون خود را جایگزین روسیه در تأمین انرژی مورد نیاز کشورهای اروپایی نماید. همان‌طور که در شکل شماره (۳) قابل مشاهده است، در سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ میلادی، صادرات گاز طبیعی مایع شده ایالات متحده به کشورهای آسیایی نظیر چین، هند کره جنوبی و ژاپن و همچنین به برخی کشورها نظیر برزیل نسبت به سال ۲۰۲۱ میلادی کاهش یافته و در مقابل، حجم صادرات آن به آرژانتین و کشورهای اروپایی به‌طور چشمگیری افزایش یافته است که عمده آن به بریتانیا، هلند، فرانسه، اسپانیا و آلمان صادر شده است؛ البته همان‌طور که پیش‌تر نیز به آن اشاره شد، در ابتدای اقدام روسیه در کاهش ۸۰ درصدی حجم گاز انتقالی به اروپا، آلمان میزان واردات گاز خود را از نروژ افزایش داد، اما در سال ۲۰۲۳ میلادی به طور گسترده به خرید و مصرف گاز طبیعی مایع شده ایالات متحده روی آورده است.

شکل شماره (۳). حجم صادرات گاز طبیعی مایع شده ایالات متحده آمریکا به کشورهای مقصد از ماه ژانویه سال ۲۰۲۱ تا ماه ژوئن سال ۲۰۲۳ (برحسب میلیارد فوت مکعب در روز)

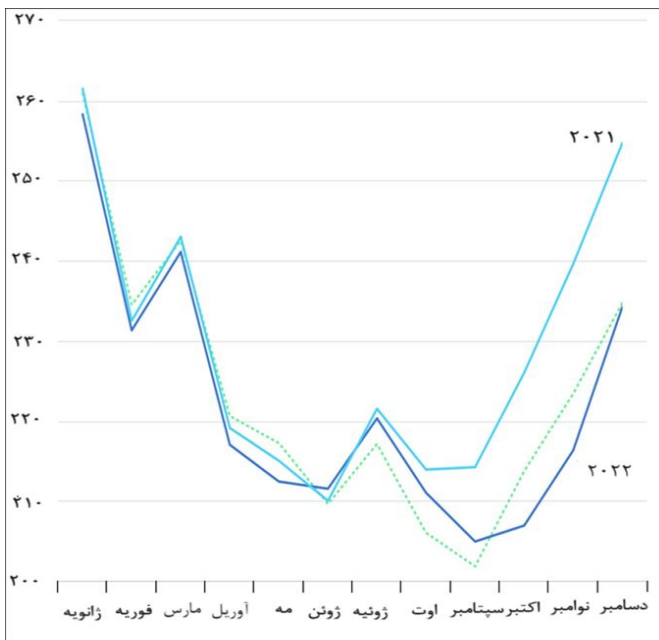

Source: U.S. Department of Energy, LNG Reports, 2023

با مشاهده تحولات و وقایع از سال ۲۰۲۲ میلادی تاکنون می‌توان دریافت که اقدام روسیه در کاهش میزان قابل توجهی از حجم گاز انتقالی به اروپا بیش از آنکه کشورهای اروپایی را در زمینه تامین گاز مورد نیاز با مشکل مواجه نماید، روسیه را در حوزه تجاری انرژی در بخش صادرات و انتقال گاز با محدودیت روبه رو ساخته است؛ چرا که کشورهای اروپایی به همکاری‌های گسترده با شرکای تجاری جدید در حوزه تامین انرژی روی آورده‌اند و در نتیجه روسیه بخش قابل توجهی از بازار مصرفی انرژی خود در بازارهای جهانی را از دست داده است (Kardaś, 2023). برخی کشورهای اروپایی نظیر آلمان در مقابل کاهش عظیم حجم گاز انتقالی توسط روسیه به اروپا، سیاست‌های خصمانه‌ای علیه روس‌ها در پیش گرفتند؛ به این صورت که از انتقال گاز از روسیه خودداری نموده و اقدام به ساخت و راه‌اندازی چندین پایانه گاز طبیعی مایع شده کردند و همچنین به افزایش وارد نمودن حجم گاز انتقالی از نروژ، به عنوان تامین‌کننده اصلی گاز مورد نیاز خود، مبادرت ورزیدند (Kardaś, 2023). ایتالیا نیز که پس از آلمان دومین مصرف‌کننده عمده گاز روسیه تا پیش از سال ۲۰۲۲ میلادی بوده است، اقدام به انتقال گاز و انجام همکاری‌های تجاری در حوزه انرژی با کشورهای دیگر به‌عنوان شرکای ثالث به منظور دستیابی به منابع انرژی مورد نیاز خود نموده است (Kardaś, 2023).

همان‌طور که در شکل شماره (۴) مشاهده می‌شود، میزان تقاضای برق در اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۲ نسبت به سال ۲۰۲۱ با کاهش شدید همراه بوده است؛ این امر به خوبی وضعیت نامساعد و ناامنی انرژی در اتحادیه اروپا و عدم یافتن جایگزین مناسب روسیه در تامین انرژی مورد نیاز اتحادیه اروپا از بعد از کاهش حجم گاز انتقالی از روسیه به اروپا را نشان می‌دهد.

شکل شماره (۴). تقاضای برق ماهانه در اتحادیه اروپا در سال های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ میلادی

Source: Monthly Electricity Demand in the European Union, 2021-2022, 2023

در دوره میانی مابین آگوست سال ۲۰۲۲ میلادی و فوریه سال ۲۰۲۳ میلادی، قیمت کلیه مواد خام در حدود ۲۸.۲٪ تنزل پیدا کرد؛ از میان کلیه اقلام مواد خام، قیمت مواد خام مرتبط با حوزه انرژی حدود ۴۶.۴٪ تنزل پیدا کرد (International Monetary Fund, 2023). منشا کاهش ۲۸.۲ درصدی در قیمت کل مواد خام (در تمامی حوزه ها) بیشتر از کاهش چشمگیر در قیمت مواد خام انرژی نشات می گیرد (International Monetary Fund, 2023). در دوره مذکور، میزان مصرف گاز طبیعی در کشورهای اروپایی کاهش یافت و اروپایی ها بیشتر درصدد ذخیره آن برآمدند که این امر سبب تنزل قیمت های گاز طبیعی متعلق به کشورهای اروپایی تا حدود ۷۶.۱٪ گردید (International Monetary Fund, 2023). همچنین در این دوره، قیمت مواد غذایی نیز تا حدود ۱.۹٪ افزایش یافت (International Monetary Fund, 2023).

در حوزه نظامی نیز کشورهای اروپایی عضو ناتو خیلی پیش تر به دلیل متحمل شدن هزینه های سنگین ناشی از حضور نظامیان و انجام عملیات نظامی ناتو در افغانستان و لیبی با

بحران‌های مالی عمیقی در این بخش روبرو شده‌اند (میرطاهر، ۱۳۹۳: ۲۲). با این حال اعضای ناتو از مارس ۲۰۲۲، ارسال کمک‌ها و تجهیزات نظامی که شامل سوخت مورد نیاز جت، چکمه‌های نظامی و تجهیزات پزشکی (جعبه‌های کمک‌های اولیه و دارو) را به چند منطقه اوکراین آغاز نموده‌اند (NATO, 2022)؛ این امر موجب تشدید اوضاع نابسامان اقتصادی کشورهای اروپایی عضو ناتو در نتیجه تداوم درگیری‌ها روسیه و اوکراین می‌گردد.

۳. تأثیر جنگ روسیه و اوکراین بر جایگاه ایران

در پی بالاگرفتن درگیری‌ها میان روسیه و غرب بر سر اوکراین، این احتمال وجود دارد که طی سال‌های آتی جایگاه ایران به لحاظ دارا بودن ذخایر عظیم نفتی و نیز موقعیت ژئوپلیتیک آن در خاورمیانه، از دو جنبه صادرات انرژی و انتقال گاز به اروپا در بازارهای جهانی به خصوص برای کشورهای اروپایی در حوزه تأمین انرژی اهمیت یابد (نونژاد و کریمی، ۱۳۹۷: ۱۶۸-۱۶۶). با توجه به اهمیت ایران از نظر ژئوپلیتیک و به خصوص به لحاظ برخورداری از منابع غنی سوخت‌های فسیلی، افزایش درگیری‌ها و تنش‌های سیاسی میان روسیه و غرب، ممکن است منافع این کشور را که علاوه بر داشتن روابط سیاسی و تجاری گسترده با روسیه، از سوی غرب با تحریم‌ها و اعمال محدودیت‌هایی در زمینه تجاری مواجه بوده است، تحت تأثیر قرار دهد (نونژاد و کریمی، ۱۳۹۷: ۱۴۷).

در بیان علل اهمیت ژئوپلیتیک ایران می‌توان به عواملی همچون برخورداری از سواحل طولانی خلیج فارس و دریای عمان، تنگه هرمز، تنوع فرهنگی و قومی، وسعت سرزمینی و دسترسی به دریای خزر اشاره نمود (صیادی و سنایی، ۱۳۹۶: ۸۵). اروپا به دلیل وابستگی به واردات گاز طبیعی از روسیه و همچنین به علت وقوع تنش‌ها و بحران‌های سیاسی با این کشور از چند سال پیش در پی کاهش میزان این وابستگی و واردات گاز از سایر مناطق نزدیک به اروپا بوده است (جعفرزاده و دیگران، ۱۳۹۳: ۶). طبق گزارش سالانه شرکت بریتیش پترولیوم^۱، کشورهای خاورمیانه که از لحاظ منابع طبیعی انرژی‌های فسیلی بسیار غنی هستند در اواخر سال ۲۰۱۳ میلادی حدود ۴۳٪ از ذخایر گاز طبیعی جهان را در اختیار داشتند که از این میزان ۳۶٪ آن متعلق به دو کشور ایران و روسیه بود (رجائی و دیگران، ۱۳۹۳: ۲). بعد از روسیه و قطر، ایران بیشترین ذخایر و میادین گازی پایدار در جهان را دارا است (رجائی و دیگران، ۱۳۹۳: ۲).

^۱. British Petroleum (BP).

جدول شماره (۱) جایگاه کشورهای عمده تولیدکننده و عرضه کننده نفت خام از لحاظ ظرفیت پایدار و میزان عرضه آن ها طی ماه های فوریه، مارچ، مه، ژوئن، جولای و آگوست در سال ۲۰۲۳ میلادی را نشان می دهد. طبق اطلاعات مندرج در جدول شماره (۱)، ایران هم از لحاظ میزان ظرفیت پایدار و هم از نظر تولید نفت خام، رتبه پنجم را طی ماه های مذکور در مقایسه با تمامی کشورهای فعال در حوزه تولید و عرضه نفت خام برخوردار بوده است.

جدول شماره (۱). میزان ظرفیت تولید نفت خام و عرضه آن در سال ۲۰۲۳ میلادی
(بر حسب میلیون بشکه در روز)

کشور	ماه	عربستان سعودی		روسیه		عراق		امارات		ایران	
		ظرفیت پایدار	میزان عرضه	ظرفیت پایدار	میزان عرضه	ظرفیت پایدار	میزان عرضه	ظرفیت پایدار	میزان عرضه	ظرفیت پایدار	میزان عرضه
فوریه	ظرفیت پایدار	۱۲.۲۲	۱۰.۴۳	۱۰.۲	۹.۸۷	۴.۷	۴.۴	۴.۱۲	۳.۳۳	۲.۹۸	۳.۸
	میزان عرضه	۱۲.۲۲	۱۰.۴۳	۱۰.۲	۹.۸۷	۴.۷	۴.۴	۴.۱۲	۳.۳۳	۲.۹۸	۳.۸
مارچ	ظرفیت پایدار	۱۲.۲۵	۱۰.۴۳	۹.۹۸	۹.۵۸	۴.۷۵	۴.۳۵	۴.۲	۳.۳۳	۳.۸	۳.۰۱
	میزان عرضه	۱۲.۲۵	۱۰.۴۳	۹.۹۸	۹.۵۸	۴.۷۵	۴.۳۵	۴.۲	۳.۳۳	۳.۸	۳.۰۱
مه	ظرفیت پایدار	۱۲.۲۵	۹.۹۸	۹.۹۸	۹.۹۸	۴.۷۵	۴.۱۲	۴.۲	۳.۲۶	۳.۸	۳.۰۱
	میزان عرضه	۱۲.۲۵	۹.۹۸	۹.۹۸	۹.۹۸	۴.۷۵	۴.۱۲	۴.۲	۳.۲۶	۳.۸	۳.۰۱
ژوئن	ظرفیت پایدار	۱۲.۲۵	۹.۹۸	۹.۹۸	۹.۴۵	۴.۷۵	۴.۱۷	۴.۲	۳.۲۴	۳.۸	۳.۰۱
	میزان عرضه	۱۲.۲۵	۹.۹۸	۹.۹۸	۹.۴۵	۴.۷۵	۴.۱۷	۴.۲	۳.۲۴	۳.۸	۳.۰۱
جولای	ظرفیت پایدار	۱۲.۲۵	۹.۹۸	۹.۹۸	۹.۹۸	۴.۷۵	۴.۲۷	۴.۲	۳.۲۳	۳.۸	۳.۰۴
	میزان عرضه	۱۲.۲۵	۹.۹۸	۹.۹۸	۹.۹۸	۴.۷۵	۴.۲۷	۴.۲	۳.۲۳	۳.۸	۳.۰۴
آگوست	ظرفیت پایدار	۱۲.۲۵	۹.۹۸	۹.۹۸	۹.۹۸	۴.۷۵	۴.۳۳	۴.۲	۳.۲۳	۳.۸	۳.۰۴
	میزان عرضه	۱۲.۲۵	۹.۹۸	۹.۹۸	۹.۹۸	۴.۷۵	۴.۳۳	۴.۲	۳.۲۳	۳.۸	۳.۰۴

کویت	مکزیک	قزاقستان	آنغولا	لیبی	نیجریه	الجزایر	وزوئلا	عمان
۲۰۸	۱۶۶	۱۶۵	۱۱۱۷	۱۲	۱۳۷	۱۰۲	۰۷۶	۰۸۶
۲۶۸	۱۶۴	۱۶۳	۱۰۰۶	۱۱۶	۱۳	۱۰۲	۰۶۹	۰۸۴
۲۰۸	۱۶۶	۱۶۵	۱۱۱۷	۱۲	۱۳۷	۱۰۲	۰۷۶	۰۸۶
۲۶۸	۱۶۹	۱۶۲	۰۹۷	۱۱۶	۱۲۷	۱۰۱	۰۷۳	۰۸۴
۲۸۳	۱۶۸	۱۶۷	۱۱۱۱	۱۲۳	۱۳۳	۱۰	۰۸۴	۰۸۵
۲۵۷	۱۶۸	۱۶	۱۱۱۱	۱۱۵	۱۱۸	۰۹۷	۰۸	۰۷۱
۲۸۳	۱۶۸	۱۶۷	۱۱۱۱	۱۲۳	۱۳۳	۱۰	۰۸۴	۰۸۵
۲۵۵	۱۶۸	۱۶	۱۱۱۲	۱۱۲	۱۳۴	۰۹۴	۰۷۸	۰۸
۲۸۳	۱۶۸	۱۶۷	۱۱۱۱	۱۲۳	۱۳۳	۱۰	۰۸	۰۸۵
۲۵۵	۱۶۴	۱۵۲	۱۱۱۵	۱۱۳	۱۱	۰۹۶	۰۸۱	۰۸
۲۸۳	۱۶۸	۱۶۷	۱۱۱۱	۱۲۳	۱۳۳	۱۰	۰۸	۰۸۵
۲۵۵	۱۶۷	۱۶۶	۱۱۱۳	۱۱۶	۱۱۸	۰۹۳	۰۷۹	۰۸

عوامل اصلی تامین گاز از طریق خط لوله نابوکو به شمار می‌آیند (جعفرزاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۹). مسیر گذرگاهی خط لوله نابوکو در شکل شماره (۵) قابل مشاهده است.

شکل شماره (۵). مسیر گذرگاهی خط لوله نابوکو

Source: Nabucco Pipeline, n.d.

خط لوله دیگر که امکان گازرسانی از خاورمیانه به اروپا را امکان‌پذیر می‌سازد، خط لوله ترانس کاسپین است؛ از طریق این خط لوله گاز ترکمنستان از دریای خزر به جمهوری آذربایجان و از آذربایجان از طریق خط لوله نابوکو و به اروپا منتقل می‌گردد و بدین صورت

نقش ترانزیتی ایران در انتقال گاز به اروپا را حذف می‌نماید (جعفرزاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰-۱۱). نقشه مربوط به مسیر گذرگاهی این خط لوله در شکل شماره (۶) قابل مشاهده است.

شکل شماره (۶). مسیر گذرگاهی خط لوله ترانس-کاسپین

Source: Trans-Caspian Gas Pipeline, n.d.

در سال ۲۰۱۷ میلادی، ایران نفت خام و میعانات خود را به کشورهای مختلفی در آسیا و اروپا صادر نمود، اما رفته رفته حجم صادرات انرژی ایران به خارج نظیر کشورهای اروپایی کاهش پیدا کرد؛ تقریباً تمام صادرات نفت خام و میعانات ایران در سال ۲۰۲۱ میلادی به کشورهای چین و سوریه صورت گرفت (U.S. Energy Information Administration, 2022). با اوج گرفتن درگیری‌های روسیه و اوکراین در فوریه سال ۲۰۲۲ میلادی و تشدید وضعیت ناامنی انرژی در اروپا، کشورهای اروپایی در صدد یافتن شرکای تجاری جدید به

منظور تامین انرژی مورد نیاز خود برآمدند؛ در چنین وضعیتی، روسیه قیمت نفت خام خود را کاهش داد و چین نیز بخش زیادی از تقاضای نفت خام خود از ایران را جایگزین خرید نفت خام از روسیه نمود (U.S. Energy Information Administration, 2022). در سپتامبر سال ۲۰۲۱ میلادی، ایران صادرات نفت خام سنگین خود به ونزوئلا و در ماه می سال ۲۰۲۲ میلادی، صادرات میعانات خود به ونزوئلا را آغاز نمود (U.S. Energy Information Administration, 2022).

بیلگین (Bilgin, 2009) موانعی بر سر راه گرایش اروپایی‌ها به همکاری‌های تجاری با ایران در حوزه انرژی مطرح نمود که عبارت‌اند از تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران از سوی ایالات متحده آمریکا و سازمان ملل و عدم برخورداری ایران از زیرساخت‌های کافی در این حوزه؛ البته این ادعا به دلیل مسئله بحران امنیت انرژی برای کشورهای اروپایی به‌خصوص با اقدام روسیه در کاهش انتقال حجم زیاد گاز به اروپا و نشتی خط لوله نورد استریم ۲ به علت وقوع چند انفجار در برخی نواحی آن قابل رد است چرا که ضرورت مسئله دستیابی به انرژی مورد نیاز و همچنین تحت فشار قرار گرفتن کشورهای اروپایی به علت خرید گاز مورد نیاز از ایالات متحده آمریکا به قیمت گزاف، می‌تواند آن‌ها را به همکاری‌های تجاری با ایران در حوزه انرژی سوق دهد؛ بنابراین با تداوم درگیری‌ها و تنش‌ها میان روسیه و اتحادیه اروپا بر سر اوکراین و ادامه‌دار شدن فضای ناامنی در کشورهای اروپایی از بعد تأمین انرژی مورد نیاز، احتمال بسیار بالایی وجود دارد که در سال‌های آتی کشورهای اروپایی جهت تأمین نیازهای ضروری خود در حوزه انرژی و برقراری امنیت در این حوزه به همکاری‌های تجاری با ایران روی آورند.

در این شرایط، تمایل روسیه به‌عنوان سردمدار اتحادیه اقتصادی اوراسیا به پیوستن ایران به این اتحادیه جهت همکاری‌های اقتصادی و تجاری آزاد با برقراری نظام تعرفه‌ای یکسان میان اعضا یکی دیگر از منافع است که به لحاظ اقتصادی می‌تواند تا حدودی نصیب ایران گردد که در این صورت مجموعه‌ای از مزیت‌های اقتصادی نظیر امکان تسلط بر بازارهای هدف در منطقه اوراسیا توسط شرکت‌های ملی و خصوصی کشورهای عضو، دستیابی به فناوری‌های پیشرفته و رسیدن به سطح اشتغال کامل می‌تواند برای اعضا در یک بستر منسجم اقتصادی و تجاری آزاد منطقه‌ای فراهم گردد (میرفخرایی، ۱۳۹۴: ۱۷۱-۱۶۹). اما نکته مهمی در پیوستن ایران به این اتحادیه وجود دارد و آن الزامات احتمالی مانند عدم اجازه ایران به صدور آزادانه نفت و گاز به سایر کشورها در عرصه بین‌المللی مانند

کشورهای اروپایی است که باید دولتمردان ایرانی این گونه الزامات را در نظر داشته باشند و در زمان پیوستن به این اتحادیه بتوانند از مواضع به حق اقتصادی خود در حوزه انرژی در مقابل سایر کشورهای عضو به‌ویژه روسیه به‌عنوان رهبر این اتحادیه حراست نمایند و بر سر تجارت آزادانه انرژی با سایر کشورها در بازارهای جهانی توافق خوبی کسب نمایند (میرفخرایی، ۱۳۹۴: ۱۶۷-۱۶۶).

نتیجه‌گیری

از زمان قطع همکاری‌های تجاری گسترده میان روسیه و اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۲ میلادی، روسیه بخش عظیمی از بازار مصرفی خود در حوزه انرژی را از دست داده است به گونه‌ای که توسعه همکاری‌های تجاری در بخش انرژی با کشورهای نظیر هند و چین جهت تامین انرژی مورد نیاز آنها نمی‌تواند حجم زیاد تقاضا و مصرف انرژی تولید شده آن‌ها را که تا پیش از آن توسط کشورهای اروپایی صورت می‌گرفت، به‌طور کامل جبران نماید علی‌الخصوص اینکه دو کشور چین و هند با سایر کشورهای دارنده منابع عظیم نفت و گاز نظیر ایران نیز مراودات تجاری گسترده‌ای دارند که این امر دست‌یابی به بازار مصرفی عمده و با ثبات برای روسیه در حوزه انرژی بدون برقراری ارتباط تجاری گسترده با اتحادیه اروپا را غیرممکن می‌نماید. بنابراین، روسیه عمده طرف‌های تجاری خود را در زمینه صادرات و انتقال گاز که شامل کشورهای اروپایی با درآمد بالا بوده‌اند از دست داده است و تاکنون قادر به یافتن بازار مصرفی جدید و قابل جایگزین با کشورهای اروپایی در حوزه تامین انرژی نبوده است.

گرایش کشورهای اروپایی به ایجاد و ساخت پایانه‌های گاز طبیعی مایع شده و همچنین روی آوردن برخی از کشورهای اروپایی به کشورهای غیر از کشورهای واقع در منطقه خاورمیانه، و درخواست ایران برای اخذ ۶ میلیارد دلار دارایی بلوکه شده از کره جنوبی (Borger, 2023) تاکنون نیز حاکی از رد فرضیه روی آوردن کشورهای اروپایی به ایران به‌عنوان یکی از دارندگان منابع عظیم انرژی نفت و گاز در جهان و تبدیل شدن آن به یکی از قطب‌های اصلی تامین گاز موردنیاز کشورهای اروپایی است؛ البته این فرضیه به‌عللی نظیر کاهش چشمگیر تقاضا و مصرف انرژی در کشورهای اروپایی و ادامه یافتن فضای نامنی از بعد تامین انرژی مورد نیاز در اتحادیه اروپا، تشدید کشمکش و درگیری غرب با روسیه و افزایش وابستگی اتحادیه اروپا به ایالات متحده به‌منظور تامین انرژی موردنیاز در قیمت‌های

بالا قابلیت رد شدن در طولانی مدت و احتمال روی آوردن کشورهای اروپایی یا برخی از آن‌ها به ایران جهت دسترسی به منابع انرژی پایدار سوخت‌های فسیلی در قیمت‌های نازل را دارد؛ در نتیجه ممکن است با تداوم این تنش‌ها و نگرانی اروپایی‌ها از احتمال عدم دسترسی به انرژی، کشورهای اروپایی در پی ایجاد مراودات تجاری با ایران در حوزه انرژی برآیند. باتوجه به اینکه بیشترین ذخایر گازی دنیا در ایران قرار دارد، این احتمال وجود دارد که در آینده در صورت کاهش رشد تقاضای گاز داخلی آن، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین صادرکنندگان گاز طبیعی دنیا شناخته شود (جعفرزاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲-۱۱).

بنابراین، وقایع و تحولات صورت گرفته از پس از اقدام روسیه در کاهش قابل توجه حجم گاز انتقالی به اروپا گویای آن است که با ایجاد درگیری‌ها و کشمکش‌ها میان روسیه و اوکراین و ترغیب ایالات متحده آمریکا در تشدید این درگیری‌ها، اوکراین، روسیه و اتحادیه اروپا به تدریج جایگاه‌های تثبیت شده خود را در بازارهای جهانی تاکنون از دست داده‌اند و خودداری کشورهای اروپایی از انجام همکاری‌های تجاری گسترده با کشورهای دارنده منابع عظیم نفت و گاز نظیر کشورهای خاورمیانه مانند ایران می‌تواند منجر به وابستگی روزافزون کشورهای اروپایی به ایالات متحده آمریکا گردد.

پیوستن ایران به اتحادیه اقتصادی اوراسیا نیز می‌تواند بستر مناسبی برای دستیابی ایران به فناوری‌های پیشرفته فراهم نماید و امکان بهره‌مندی تجاری، رشد و پیشرفت شرکت‌های ملی و خصوصی ایرانی در عرصه همکاری‌های اقتصادی و تجاری آزاد منطقه‌ای را تسهیل نماید و در پرتو این همکاری‌ها، دستیابی ایران به رشد اقتصادی بالا را امکان‌پذیر سازد. البته ایران باید در هنگام پیوستن به این اتحادیه بتواند بر امکان تجارت با سایر کشورها مانند اعضای اتحادیه اروپا در حوزه انرژی توافق اعضا را کسب نماید در غیر این صورت پیوستن به این اتحادیه صرفاً یک توافق اقتصادی منطقه‌ای به نفع روسیه خواهد بود که سعی در حفظ جایگاه روسیه در حوزه انرژی در بازارهای جهانی را خواهد داشت.

منابع و مآخذ

فارسی

- اعظمی، هادی. نظری، محمد و حسینی، علی (۱۳۹۷). «رقابت ژئوپلیتیک روسیه و آمریکا در اوکراین (۲۰۱۷-۲۰۰۴)». **پژوهشنامه ایرانی سیاست بین الملل**، سال ششم، ۶ (۲)، ۵۲-۲۱.
- پولادی، سهیلا. یوسفی، بهرام. اکبرزاده، فریدون و کریمی فرد، حسین (۱۳۹۹). «تاثیر بحران اوکراین بر روسیه، با تمرکز بر اهمیت ژئوپلیتیک اوکراین بر روسیه پس از فروپاشی شوروی تا سال ۲۰۱۸».
- فصلنامه پژوهش های سیاسی و بین المللی**، ۱۱ (۴۲)، ۲۳۹-۲۱۱.
- جعفرزاده، امیر. شاکری، عباس. مؤمنی، فرشاد و عبدلی، قهرمان (۱۳۹۳). «امکان تشکیل ائتلاف میان کشورهای ایران، آذربایجان و ترکمنستان در صادرات گاز به اروپا: رهیافت نظریه بازی». **فصلنامه پژوهش های اقتصادی ایران**، ۱۹(۶۱)، ۲۹-۱.
- جعفرزاده، امیر. شاکری، عباس. مؤمنی، فرشاد و عبدلی، قهرمان (۱۳۹۳). «همکاری بین صادرکنندگان گاز منطقه خزر در صادرات گاز به اروپا با نگاه بر ملاحظات محیط زیستی در چهارچوب نظریه بازی». **پژوهشنامه اقتصادی (دانشگاه علامه طباطبائی)** زمستان ۱۳۹۳ - شماره ۵۵.
- درج، حمید (۱۴۰۱). «تاثیر جنگ ۲۰۲۲ روسیه و اوکراین بر اقتصاد بین الملل». **فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز**، ۲۸ (۱۱۸)، ۶۰-۳۷.
- میرطاهر، سید رضا (۱۳۹۳). **بحران اوکراین و تقابل فزاینده روسیه و غرب**. تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.
- دیباوند، هادی (۱۳۹۴). «بررسی تحلیلی امکان پذیری ارتقای امنیت ملی و افزایش هزینه تهدید نظامی جمهوری اسلامی ایران از طریق صادرات گاز به صورت خط لوله و LNG». **فصلنامه آفاق امنیت**، ۸ (۲۹).
- رجائی، یدالله. کامیاب تیموری، زهره و حمیدی نژاد، عطیه (۱۳۹۳). «امکان سنجی بخش خصوصی در خط لوله صادرات گاز طبیعی ایران به ترکیه جهت صادرات به اروپا». **مطالعات کمی در مدیریت**، ۵ (۱)، ۱۸-۱.
- صباغیان، علی. رسولی، رؤیا (۱۴۰۰). «تحلیل پایداری روابط انرژی روسیه و اتحادیه اروپا پس از بحران اوکراین از دیدگاه نظریه وابستگی متقابل». **مطالعات اوراسیای مرکزی**، ۱۴ (۱)، صفحه ۲۰۱-۱۷۷.
- صیادی، هادی. سنایی، اردشیر (۱۳۹۶). «عوامل ژئوپلیتیک تاثیرگذار بر تغییر نگاه سیاست خارجی ایران از غرب به شرق با تاکید بر روسیه بین سال های ۲۰۱۶-۱۹۹۱». **فصلنامه مطالعات روابط بین الملل**، ۱۰ (۳۹)، ۱۱۷-۸۳.
- طباطبائی مرادی، سید شهاب (۱۳۹۲، آذر). «مقایسه آماری صنعت گاز طبیعی در دو کشور ایران و روسیه در پایان سال ۲۰۱۲ میلادی». **ماهنامه علمی-ترویجی اکتشاف و تولید نفت و گاز**، ۱۳۹۲ (۱۰۴)، ۲۶-۲۲.

میرفخرایی، سید حسن (۱۳۹۴). «اتحادیه اقتصادی اوراسیا و الزامات ژئواکونومیک آن برای ایران». فصلنامه مطالعات روابط بین الملل، ۸ (۳۲)، ۱۷۵-۱۴۳.
نونزاد، محمد. کریمی، مرتضی (۱۳۹۷)، «تقابل روسیه و آمریکا در اوکراین و تأثیر آن بر منافع ملی ایران»، فصلنامه مطالعات روابط بین الملل، ۱۱ (۴۱)، ۱۷۵-۱۴۵.

لاتین

- Belyayev, A.V. (2013). **Changes on the European gas market: implications for Gazprom. Russia: Europe and Central Asia**, University of Washington.
- Bilgin, M. (2009). "Geopolitics of European natural gas demand: supplies from Russia, Caspian and the Middle East". **Energy Policy**, 37(11), 4482-4492.
- Borger, J. (2023, September 12). **US agrees to release \$ 6bn in Iran funds as part of deal to free detained Americans**. Retrieved September 17, 2023 from the Guardian Web: <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/11/us-iran-sanctions-waiver-americans-detained-iran#:~:text=Iran-US%20agrees%20to%20release%20%246bn%20in%20Iran%20funds%20as,deal%20to%20free%20detained%20Americans&text=The%20Biden%20administration%20has%20issued,five%20Americans%20detained%20in%20Iran>
- Energy Information Administration (n.d.). **International Energy Outlook 2013. US. Export Revenues by Key Natural Gas Suppliers to the European Union, 2021 Estimates** [Picture] (2023). Retrieved September 23, 2023 from <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/export-revenues-by-key-natural-gas-suppliers-to-the-european-union-2021-estimates>
- Export Revenues by Key Natural Gas Suppliers to the European Union, 2022 Estimates** [Picture] (2023). Retrieved September 23, 2023 from <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/export-revenues-by-key-natural-gas-suppliers-to-the-european-union-2022-estimates>
- Finon, D., Locatelli, C. (2008). "Russian and European gas interdependence: could contractual trade channel geopolitics?" **Energy Policy**, 36(1), 423-442.
- International Monetary Fund (2022, October 17). **World economic outlook countering the cost-of-living crisis**. Retrieved January 11, 2023 from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/10/11/world-economic-outlook-october-2022>
- International Monetary Fund (2023, April). **Commodity special feature: Market developments and the macroeconomic impact of declines in fossil fuel extraction**. Retrieved September 23, 2023 from [file:///C:/Users/Acer/Downloads/CSFApril2023%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Acer/Downloads/CSFApril2023%20(2).pdf)
- Kardaś, S. (2023, July 27). **Own goal: How Russia's gas war has backfired?** Retrieved September 17, 2023 from <https://ecfr.eu/article/own-goal-how-russias-gas-war-has-backfired>
- Markus, S. (2022). "Long-term business implications of Russia's war in Ukraine". **Asian Business and Management**, 21, 483-487.
- Mbah, R. E., Wasum, D.F. (2022), "Russian-Ukraine 2022 war: a review of the economic impact of Russian-Ukraine crisis on the USA, UK, Canada, and Europe". **Advances in Social Sciences Research Journal**, 9(3), 144-153.

- McMahon, J. (2022). **Who's charging Europe high prices for natural gas? Look to the middleman.** Chicago: *Forbes*, Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/jeffmcMahon/2022/10/08/whos-gouging-europe-on-natural-gas-prices-look-to-the-middle-man/?sh=45e992ee1f75>, Accessed January 13, 2023.
- Milov, V., Coburn, L.L., & Danchenko, I. (2006). Russia's energy policy, 1992-2005. *Eurasian Geography and Economics*, 47(3), 285- 313.
- Nabucco Pipeline** [Picture] (n.d.). Retrieved February 12, 2023, from https://en.wikipedia.org/wiki/Nabucco_pipeline#/media/File:Nabucco_Gas_Pipeline-en.svg
- North Atlantic Treaty Organization (2022). **Relations with Ukraine, Brussels**, retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm, Accessed January 14, 2023.
- Nord Stream Explosions Caused by Gross Sabotage, Says Swedish Prosecutor** (2022), Euro-news, Retrieved from <https://www.euronews.com/my-europe/2022/11/18/nord-stream-explosions-caused-by-gross-sabotage-swedish-prosecutor-says>, Accessed January 13, 2023.
- Oil Market Report-April 2023** (2023). Retrieved September 25, 2023 from <https://www.iea.org/reports/oil-market-report-april-2023>
- Oil Market Report-July 2023** (2023). Retrieved September 25, 2023 from <https://www.iea.org/reports/oil-market-report-july-2023>
- Oil Market Report-September 2023** (2023). Retrieved September 25, 2023 from <https://www.iea.org/reports/oil-market-report-september-2023>
- Orhan, E. (2022). The effects of the Russia-Ukraine war on global trade. *Journal of International Trade, Logistics and Law*, 8, 141-146.
- Starostina, A., Bilovodska, D., Nagachevska, T., Derbenova, Y., & Pashchuk, L. (2021). "Eu-Ukraine economic relations in context of disintegration processes, informatization and innovative development". *Journal of Information Technology Management*, retrieved from https://jitm.ut.ac.ir/article_82598.html, Accessed January 8, 2023.
- Strubenhoff, H. (June 14, 2022). **The war in Ukraine triggered a global food shortage.** Brookings, Available at: <https://www.brookings.edu/blog/futuredevelopment/2022/06/14/the-war-in-ukraine-triggered-a-global-food-shortage/>
- Trans-Caspian Gas Pipeline** [Picture] (n.d.). Retrieved February 12, 2023, from https://en.wikipedia.org/wiki/Trans-Caspian_Gas_Pipeline#/media/File:Baku_pipelines.svg
- U.S. Department of Energy, LNG Reports (Producer) (2023). **U.S. liquefied natural gas exports by destination country (Jan 2021-Jun 2023)** [Picture]. Retrieved September 27, 2023 from <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=60361>
- U.S. Energy Information Administration (2023, September 12). **The United States exported more LNG than any other country in the first half of 2023.** Retrieved September 27, 2023 from <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=60361>
- Zachmann, G., Naumenko, D. (2014). **Evaluating the options to diversify gas supply in Ukraine.** Berlin/Kyiv: Institute for Economic Research and Policy Consulting.
- Zettelmeyer, J., Tagliapietra, S., Zachmann, G., & Heussaf, C. (2022). "**Beating the European energy crisis**". *Finance and Development*, Retrieved from

<https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/12/beatng-the-european-energy-crisis-Zettelmeyer>, Accessed January 13, 2023.

Translated References to English:

- Azami, H., Nazari, M., & Hosseini, S.A., (2018). "The geopolitical competition between Russia and U.S. in Ukraine (2004-2017)". **Iranian Research Letter of International Politics**, 6(2), 21-52. (In Persian)
- Belyayev, A.V. (2013). **Changes on the European gas market: implications for Gazprom. Russia: Europe and Central Asia**, University of Washington.
- Bilgin, M. (2009). "Geopolitics of European natural gas demand: supplies from Russia, Caspian and the Middle East". **Energy Policy**, 37(11), 4482-4492.
- Borger, J. (2023, September 12). **US agrees to release \$ 6bn in Iran funds as part of deal to free detained Americans**. Retrieved September 17, 2023 from the Guardian Web: <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/11/us-iran-sanctions-waiver-americans-detained-iran#:~:text=Iran-,US%20agrees%20to%20release%20%246bn%20in%20Iran%20funds%20as,deal%20to%20free%20detained%20Americans&text=The%20Biden%20administration%20has%20issued,five%20Americans%20detained%20in%20Iran>
- Dibavand, H. (2016). "Barresiye tahliliye emkanpaziriye erteghaye amniate melli va afzayeshe hazineye tahdide nezamiye jomhouriyeh eslamiye Iran az tarighe saderate gas be sourate khatte loole va LNG". **Horizons of Security Scientific Journal**, 8(29). (In Persian)
- Dorj, H. (2022). Tasire Jange 2022e Russia va Ukraine bar eghtesade beynolmelal. **Central Asia and The Caucasus Journal**, 28(118), 37-60. (In Persian)
- Energy Information Administration** (n.d.). **International Energy Outlook 2013. US. Export Revenues by Key Natural Gas Suppliers to the European Union, 2021 Estimates** (2023). Retrieved September 23, 2023 from <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/export-revenues-by-key-natural-gas-suppliers-to-the-european-union-2021-estimates>
- Export Revenues by Key Natural Gas Suppliers to the European Union, 2022 Estimates** (2023). Retrieved September 23, 2023 from <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/export-revenues-by-key-natural-gas-suppliers-to-the-european-union-2022-estimates>
- Finon, D., Locatelli, C. (2008). "Russian and European gas interdependence: could contractual trade channel geopolitics?". **Energy Policy**, 36(1), 423-442.
- International Monetary Fund (2022, October 17). **World economic outlook countering the cost-of-living crisis**. Retrieved January 11, 2023 from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/10/11/world-economic-outlook-october-2022>
- International Monetary Fund (2023, April). **Commodity special feature: Market developments and the macroeconomic impact of declines in fossil fuel extraction**. Retrieved September 23, 2023 from [file:///C:/Users/Acer/Downloads/CSFApril2023%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Acer/Downloads/CSFApril2023%20(2).pdf)
- Jafarzadeh, A., Shakeri, A., Momeni, F., & Abdoli, G. (2015). Cooperation between gas exporters of the Caspian region in exporting gas to Europe by looking at environmental considerations in the framework of game theory. **Journal of Economic Research**, 14(55), 1-40. (In Persian)
- Jafarzadeh, A., Shakeri, A., Momeni, F., & Abdoli, G. (2015). "The possibility of establishing a coalition between Iran, Azerbaijan, and Turkmenistan in exporting

- gas to Europe: A game theory approach". *Iranian Journal of Economic Research*, 19(61), 1-29. (In Persian)
- Kardaś, S. (2023, July 27). **Own goal: How Russia's gas war has backfired?** Retrieved September 17, 2023 from <https://ecfr.eu/article/own-goal-how-russias-gas-war-has-backfired>
- Markus, S. (2022). "Long-term business implications of Russia's war in Ukraine". *Asian Business and Management*, 21, 483-487.
- Mbah, R. E., Wasum, D.F. (2022). "Russian-Ukraine 2022 war: a review of the economic impact of Russian-Ukraine crisis on the USA, UK, Canada, and Europe". *Advances in Social Sciences Research Journal*, 9(3), 144-153.
- McMahon, J. (2022). **Who's charging Europe high prices for natural gas? Look to the middleman.** *Chicago: Forbes*, Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/jeffmcmahon/2022/10/08/whos-gouging-europe-on-natural-gas-prices-look-to-the-middle-man/?sh=45e992ee1f75>, Accessed January 13, 2023.
- Milov, V., Coburn, L.L., & Danchenko, I. (2006). Russia's energy policy, 1992-2005. *Eurasian Geography and Economics*, 47(3), 285-313.
- Mirfakhraee, S. (2016). "Geo-economic occasions for Iran after Eurasian economic union formation". *Studies of International Relations Journal*, 8(32), 143-175. (In Persian)
- Nabucco Pipeline** [Picture] (n.d.). Retrieved February 12, 2023, from https://en.wikipedia.org/wiki/Nabucco_pipeline#/media/File:Nabucco_Gas_Pipeline-en.svg
- Nonejad, M., Karimi, M. (2018). "The opposition between Russia and the United States in Ukraine and its impact on the national interests of Iran". *Studies of International Relations Journal*, 11(41), 145-175. (In Persian)
- North Atlantic Treaty Organization (2022). **Relations with Ukraine**, Brussels, retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm, Accessed January 14, 2023.
- Nord Stream Explosions Caused by Gross Sabotage, Says Swedish Prosecutor (2022), Euro-news, Retrieved from <https://www.euronews.com/my-europe/2022/11/18/nord-stream-explosions-caused-by-gross-sabotage-swedish-prosecutor-says>, Accessed January 13, 2023.
- Oil Market Report-April 2023** (2023). Retrieved September 25, 2023 from <https://www.iea.org/reports/oil-market-report-april-2023>
- Oil Market Report-July 2023** (2023). Retrieved September 25, 2023 from <https://www.iea.org/reports/oil-market-report-july-2023>
- Oil Market Report-September 2023** (2023). Retrieved September 25, 2023 from <https://www.iea.org/reports/oil-market-report-september-2023>
- Orhan, E. (2022). The effects of the Russia-Ukraine war on global trade. *Journal of International Trade, Logistics and Law*, 8, 141-146.
- Poladi, S., Yusefi, B., Akbarzadeh, F., & Karimi-Fard, H. (2020). "Impact of Ukraine crisis on Russia focusing on Ukraine's geopolitical importance to Russia after soviet collapse by 2018". *Journal of Political and International Research*, 11(42), 211-239. (In Persian)
- Political Studies' Department (2014). **Bohrane Ukraine va taghaabole fazayandeye Russia va West**. Tehran: Islamic Parliament Research Centre of the Islamic Republic of Iran. (In Persian)

- Rajaei, Y., Kamyab-Teimouri, Z., & Hamidinejad, A. (2014). "Economic feasibility of private sector investment in Iran's gas exports' pipeline to Turkey for exporting to Europe". **Journal of Qualitative Studies in Management**, 5(1), 1-19. (In Persian)
- Sabbaghian, A., Rasooli, R. (2021). "Stability analysis of Russia-EU energy relations after the Ukraine crisis from perspective of the interdependence theory". **Journal of Central Eurasia Studies**, 14(1), 177-201. (In Persian)
- Sayadi, H., Sanaei, A. (2017). "Geopolitical factors affecting Iran's foreign policy from west to east with an emphasis on Russia between 1991 and 2016". **Studies of International Relations Journal**, 10(39), 83-117. (In Persian)
- Starostina, A., Bilovodska, D., Nagachevska, T., Derbenova, Y., & Pashchuk, L. (2021). "Eu-Ukraine economic relations in context of disintegration processes, informatization and innovative development". **Journal of Information Technology Management**, retrieved from https://jitm.ut.ac.ir/article_82598.html, Accessed January 8, 2023.
- Strubenhoff, H. (June 14, 2022). **The war in Ukraine triggered a global food shortage**. *Brookings*, Available at: <https://www.brookings.edu/blog/futuredevelopment/2022/06/14/the-war-in-ukraine-triggered-a-global-food-shortage/>
- Tabatabaee-Moradi, S.S. (2013). The statistical comparison between natural gas industries of Iran and Russia at the end of the year 2012. **Scientific Journal of Oil and Gas Exploration and Production**, 1392(104), 22-26. (In Persian)
- Trans-Caspian Gas Pipeline** [Picture] (n.d.). Retrieved February 12, 2023, from https://en.wikipedia.org/wiki/Trans-Caspian_Gas_Pipeline#/media/File:Baku_pipelines.svg
- U.S. Department of Energy, LNG Reports (Producer) (2023). **U.S. liquefied natural gas exports by destination country (Jan 2021-Jun 2023)** [Picture]. Retrieved September 27, 2023 from <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=60361>
- U.S. **Energy Information Administration** (2023, September 12). The United States exported more LNG than any other country in the first half of 2023. Retrieved September 27, 2023 from <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=60361>
- Zachmann, G., Naumenko, D. (2014). **Evaluating the options to diversify gas supply in Ukraine**. Berlin/Kyiv: Institute for Economic Research and Policy Consulting.
- Zettelmeyer, J., Tagliapietra, S., Zachmann, G., & Heussaf, C. (2022). "**Beating the European energy crisis**". **Finance and Development**, Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/12/ beating-the-european-energy-crisis-Zettelmeyer>, Accessed January 13, 2023.